

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ,
ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ**

У контексті сучасної соціальної ситуації в Україні найбільш складним явищем в останні роки стало значне зростання кількості громадян, позбавлених батьківських прав, які добровільно відмовилися відновонароджених у пологових будинках, наслідком чого є збільшення кількості сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків. Аналіз проблеми сирітства привів до розуміння того, що умови, в яких живуть діти, що залишилися без піклування сім'ї, часто призводять до спотворення процесу соціалізації, соціальної адаптації особистості (Є.П. Белінська, Є.В. Вітенберг, І.Н. Нікітін та ін.). Незважаючи на зусилля людей, які присвятили себе служінню дітям-сиротам, результат не завжди відповідає очікуванням. Материнська, соціальна депривація, дефіцит спілкування з дорослими, колективні методи виховання та інші особливості виховання в сирітських установах призводять до спотворення, порушення взаємодій дитини з соціальним середовищем [5].

Порушення механізмів соціальної адаптації сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, призводять до відсутності гармонії у відносинах особистості з соціальним середовищем. Це виявляється в низькому рівні соціалізації вихованців притулків, а також у дезадаптації, відставанні у рівні фізичного, психічного та інтелектуального розвитку (Г.М. Бевз, Л.С. Волинець, А.І. Захаров, І.Д. Зверева, І.Б. Іванова, Н.М. Комарова, М.М. Коренєв, І.С. Лебєць, Р.О. Моїсеєнко, В.С. Яковенко). Незважаючи на те, що суспільство зацікавлене в успішності соціальної адаптації всіх його членів, у сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, слабо виражені ознаки адаптування [2], [7]. Тому дослідження даної проблеми є досить актуальним.

Метою дослідження було визначення проявів соціальної дезадаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Дослідження проводилося на базі Тарутинського притулку-центру для сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки. Контингентом дослідження обрано 52 дитини (29 хлопчиків і 23 дівчини), вік яких становить 11-16 років: 22 дитини віком 11-12 років, 19 - віком 13-14 років і вік одинадцяти - 15-16 років. Підставою дослідження була готовність переходу в прийомну сім'ю, і доцільність впровадження альтернативних форм виховання сиріт і дітей, позбавлених батьківської опіки, що безпосередньо залежить від рівня психологічної дезадаптації, який є порівняно високим, й збільшується пропорційно дорослішанню дітей.

Було проаналізовано відсоткове співвідношення психологічних станів підлітків, окремо дівчат, окремо хлопців, а також залежність психологічних станів від віку респондентів.

Як свідчать результати, представлені на рис. 1., переважно у всіх підлітків спостерігається середній рівень невротизації (86,2% у хлопчиків та 65,2% у дівчат). Низького рівня не визначено зовсім.

На рис. 2. можна побачити, що у 95,5% підлітків віком від 11 до 12 спостерігається середній рівень невротизації, тоді як у 78,9% підлітків віком від 13 до 14 років і лише 36,4% підлітків віком від 15-16 мають середній рівень невротизації. Високий рівень невротизації визначено у 63,6% підлітків віком від 15 до 16 років.

На рисунку 3. представлено залежність рівня комунікативної агресивності від статі вихованців.

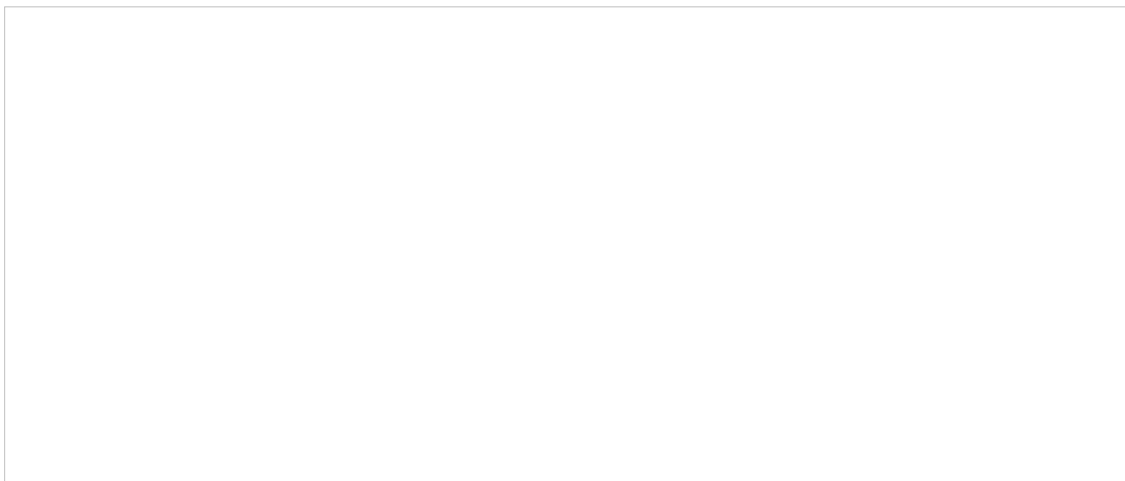

Рис. 1. Залежність рівня невротизації від статі вихованців притулку.

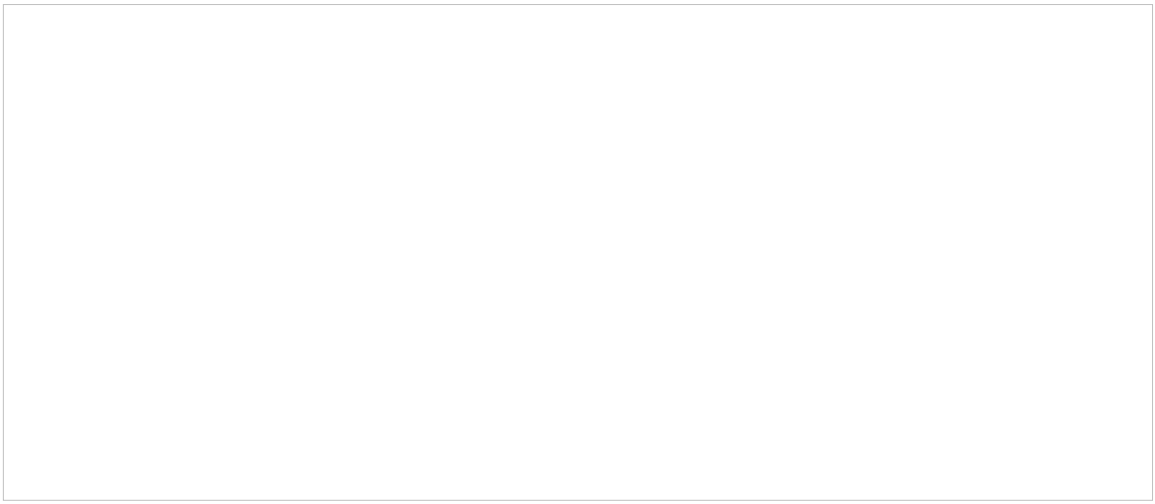

Рис. 2. Залежність рівня невротизації від віку.

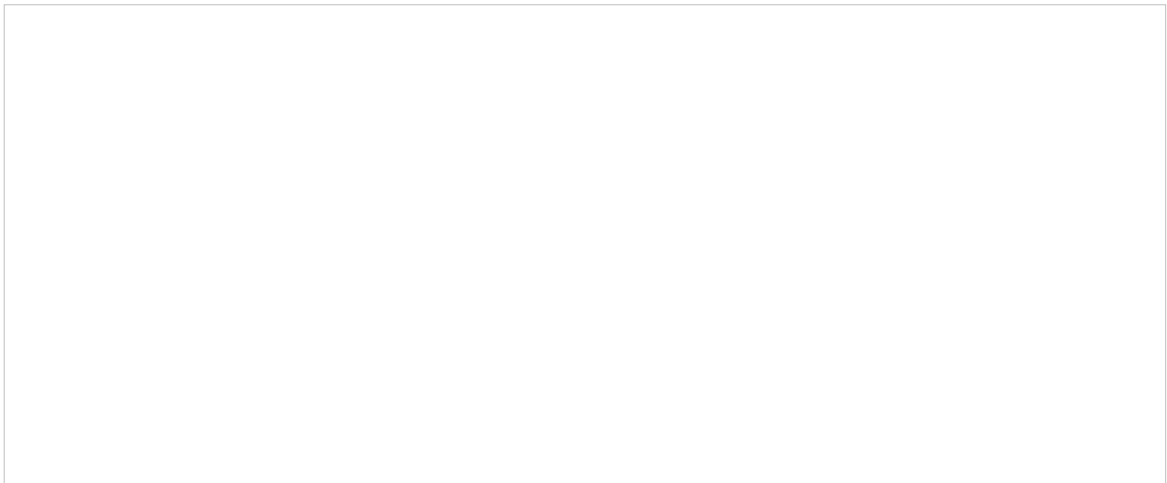

Рис. 3. Залежність рівня комунікативної агресивності від статі.

Невисокий рівень агресивності на 9,5% більше у хлопчиків, середній на 19,4% більше у хлопчиків, і, відповідно, у дівчаток високий рівень агресивності більше на 28,8%.

У підлітків віком 15-16 років високий рівень агресивності більше на 47,8%, ніж у підлітків віком 13-14 років і на 54,5%, ніж у підлітків віком 11-12 років. Відповідно, середній рівень агресивності у підлітків 11 - 14 років на 36% більше, ніж у підлітків 15-16 років. Також результати, зображені на рис. 4., свідчать, що в притулку немає жодного підлітка віком 15-16 років з низьким рівнем агресивності.

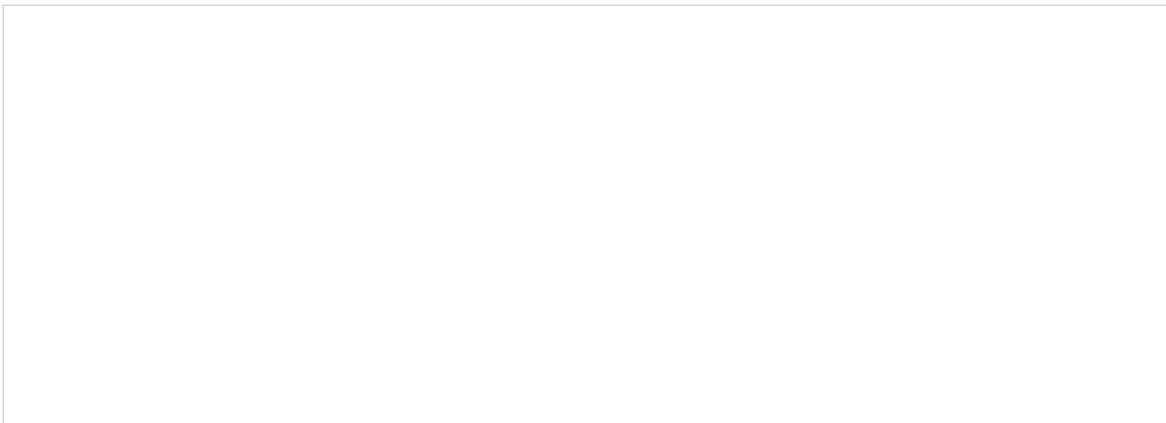

Рис. 4. Залежність рівня комунікативної агресивності від віку вихованців.

Як свідчать результати, представлені на рис. 5., відносна кількість дівчат та хлопчиків із середнім рівнем тривожності практично однакова, як і з усіма іншими рівнями.

Результати, представлені на рис. 6. вказують на те, що відносна кількість підлітків віком 11-12 та 13-14 років є однаковою для усіх рівнів тривожності, але підлітків віком 15-16 років з високим рівнем тривожності на 40% більше, ніж підлітків інших вікових груп.

Як свідчать результати, представлені на рис. 7., відносна кількість хлопчиків із середнім рівнем фрустрованості більша

на 14,3%, ніж дівчат, тоді як кількість дівчат із високим рівнем на 17,6% більше. Кількість дівчат з низьким рівнем фрустрованості дорівнює нулю.

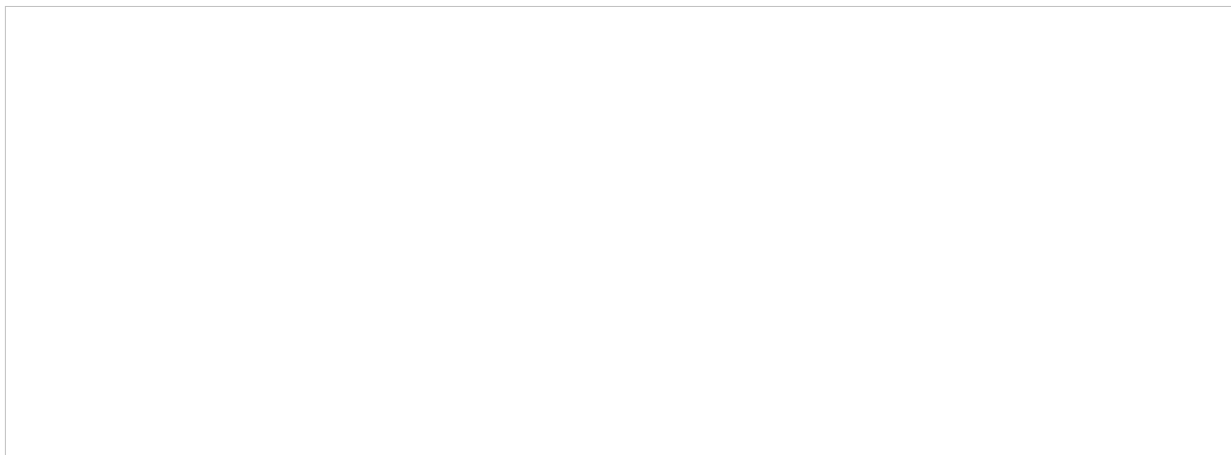

Рис. 5. Залежність рівня тривожності від статі вихованців.

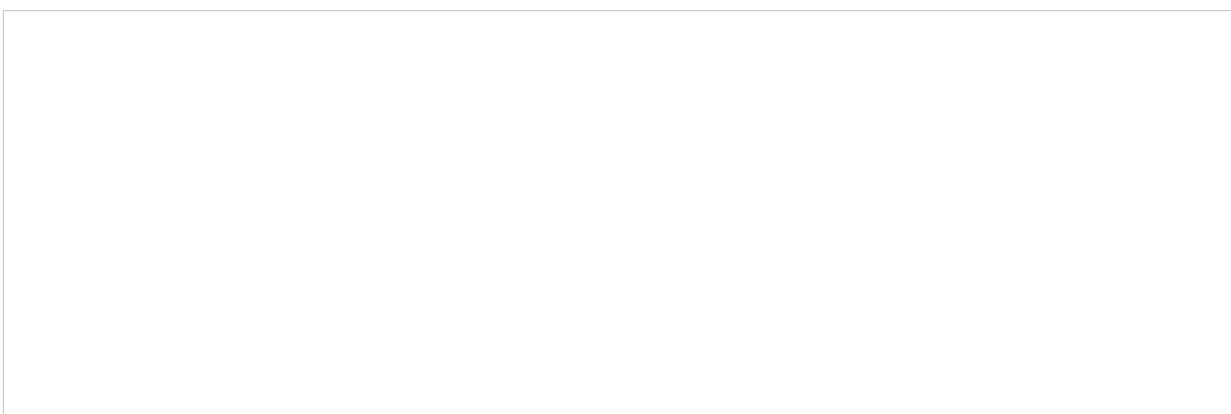

Рис. 6. Залежність рівня тривожності від віку вихованців.

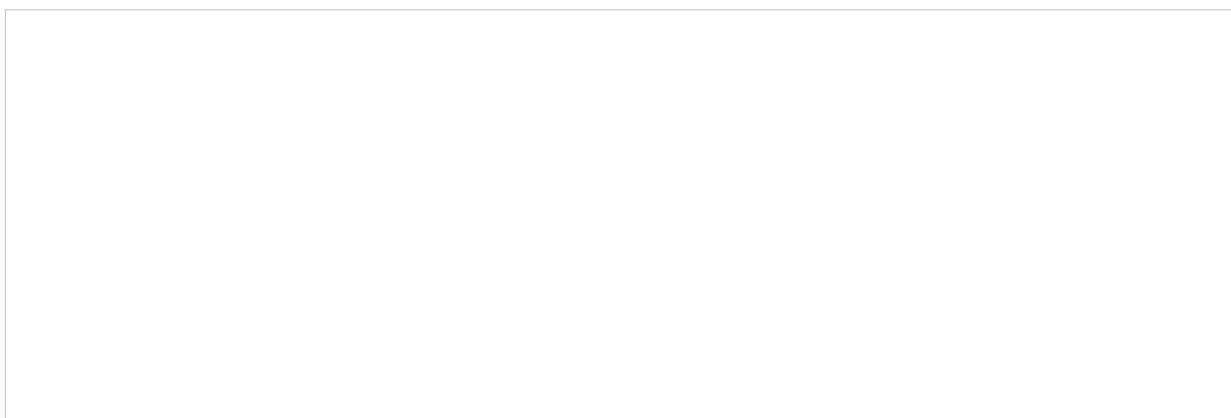

Рис. 7. Залежність рівня фрустрованості від статі вихованців.

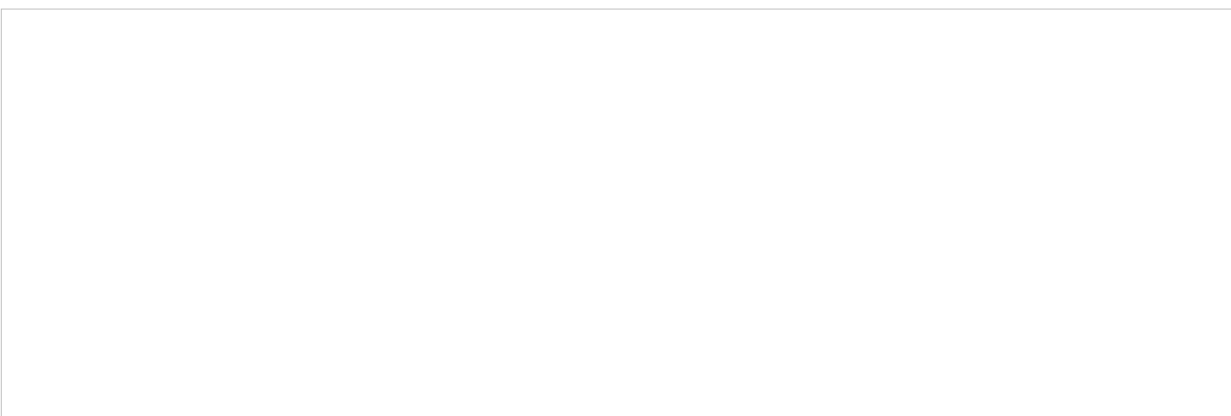

Рис. 8. Залежність рівня фрустрованості від віку вихованців.

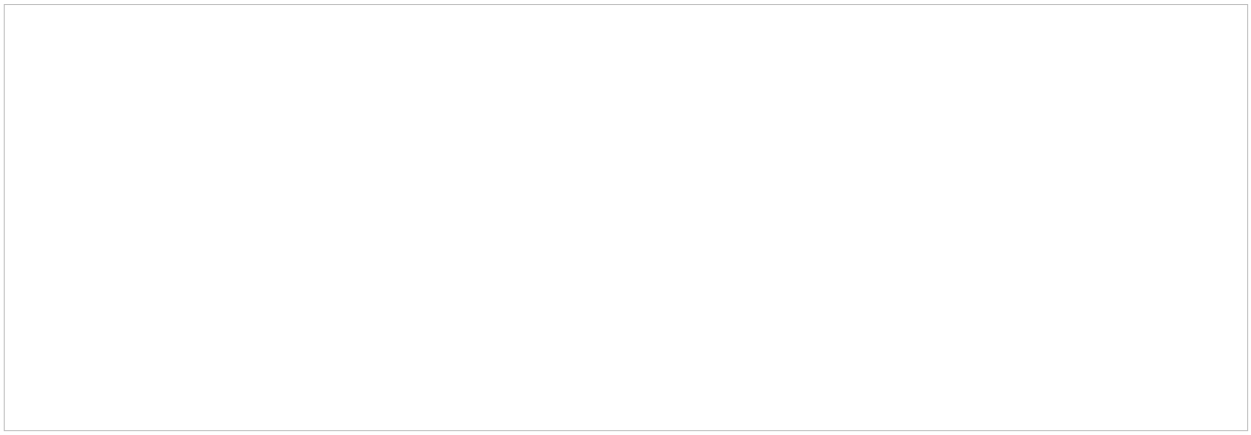

Рис. 9. Залежність рівня ригідності від статі вихованців притулку

Результати, представлені на рис. 8., вказують на те, що відносна кількість підлітків 11-12 років із середнім рівнем фрустрованості на 12,7% більше, ніж віком 13-14 років, та на 50% більше, ніж віком 15-16 років. Відносна кількість підлітків 13-14 років із середнім рівнем фрустрованості більше на 50%, ніж кількість підлітків з високим рівнем. Підлітків 15-16 років із високим рівнем фрустрованості на 37,3% більше, ніж підлітків 13-14 років, та лише 4,5 відсотка підлітків 11-12 років мають низький рівень фрустрованості.

Як свідчать результати, представлені на рис. 9., відносна кількість дівчат та хлопчиків із середнім рівнем ригідності практично однакова, як і з усіма іншими рівнями. Тільки у дівчат низького рівня не спостерігається.

Результати, представлені на рис. 10., вказують на те, що відносна кількість підлітків 11-12 років із середнім рівнем ригідності на 13,2% більше, ніж підлітків 13-14 років, та на 45,4% більше, ніж у 15-16-річних. Відносна кількість підлітків 13-14 років із середнім рівнем ригідності більше на 50%, ніж кількість підлітків із високим рівнем. Кількість підлітків 15-16 років із високим та із середнім рівнем ригідності практично однакова. Відносна кількість підлітків 11-12 років із високим та низьким рівнем ригідності однакова і дорівнює 4,5%.

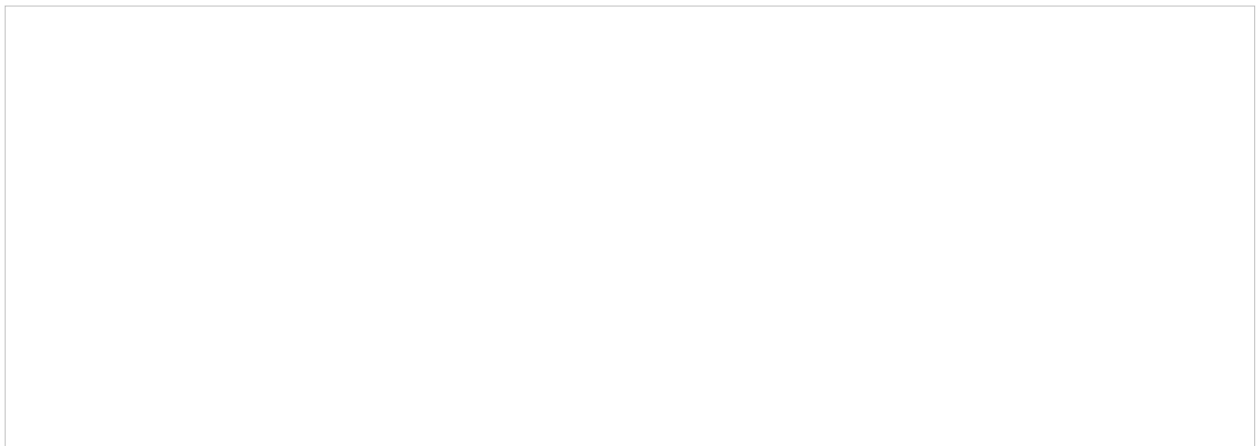

Рис. 10. Залежність рівня ригідності від віку вихованців притулку

Рисунок 11. відображає залежності рівня соціальної ізолюваності від статі: відносна кількість дівчат та хлопчиків із середнім рівнем соціальної ізолюваності практично однакова (75,9% та 73,9%), як і з усіма іншими рівнями.

Результати, представлені на рис. 12. вказують на те, що відносна кількість підлітків 11-12 років із середнім рівнем соціальної ізолюваності на 21,1% більше, ніж віком 13-14, та на 81,8% більше, ніж віком 15-16 років, а високий рівень у старших підлітків на 81,8% більше, ніж у молодших і на 60,7% - ніж у середніх.

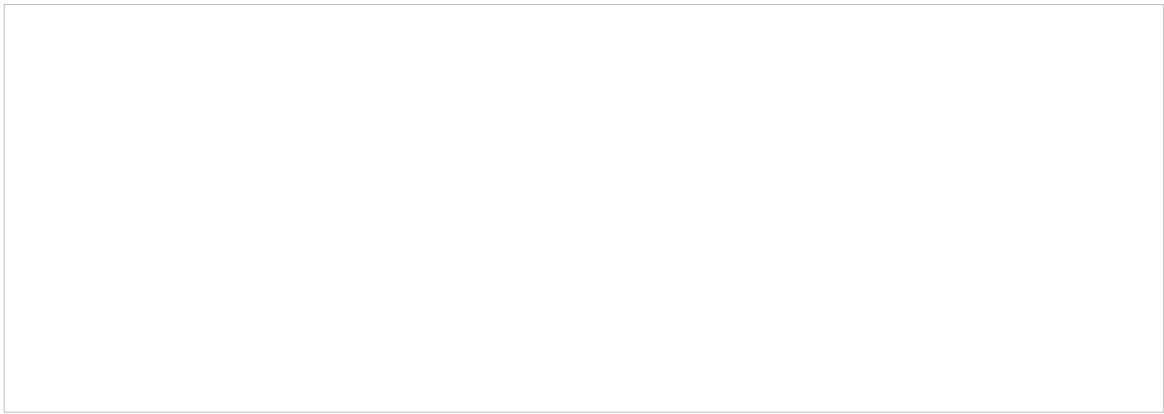

Рис. 11. *Залежність рівня соціальної ізолюваності від статі вихованців*

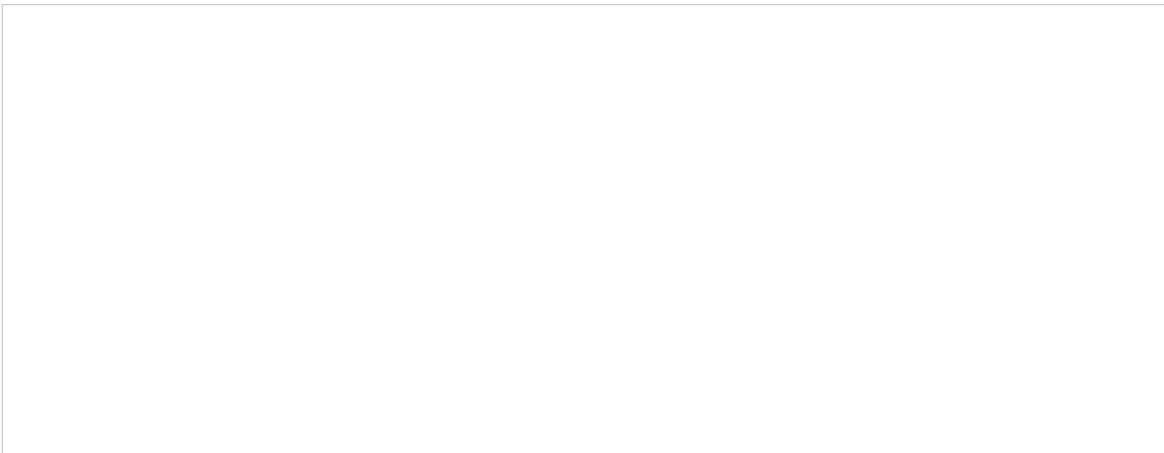

Рис. 12. *Залежність рівня соціальної ізолюваності від віку вихованців притулку*

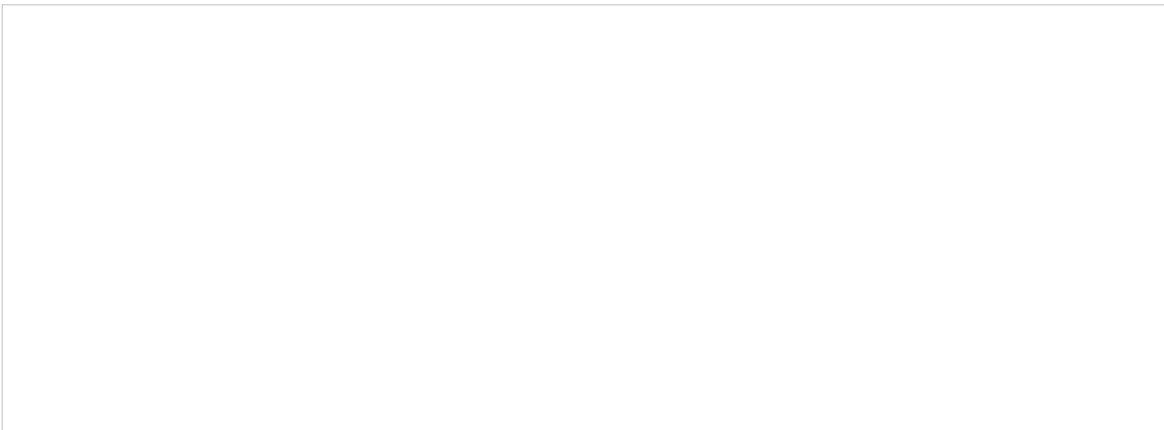

Рис. 13. *Залежність рівня самооцінки особистості від статі вихованців притулку*

Результати, представлені на рис. 13. вказують на те, що майже у всіх підлітків переважно низький рівень самооцінки, лише у 6,9% хлопчиків та 4,3% дівчаток – середній.

Рисунок 14. відображає залежність рівня самооцінки від віку. Як свідчать результати, відносна кількість підлітків віком від 13 до 16 років з низьким рівнем самооцінки складає 100%, і лише 13,6% підлітків віком від 11 до 12 років мають середній рівень самооцінки, але переважає – низький – 86,4%.

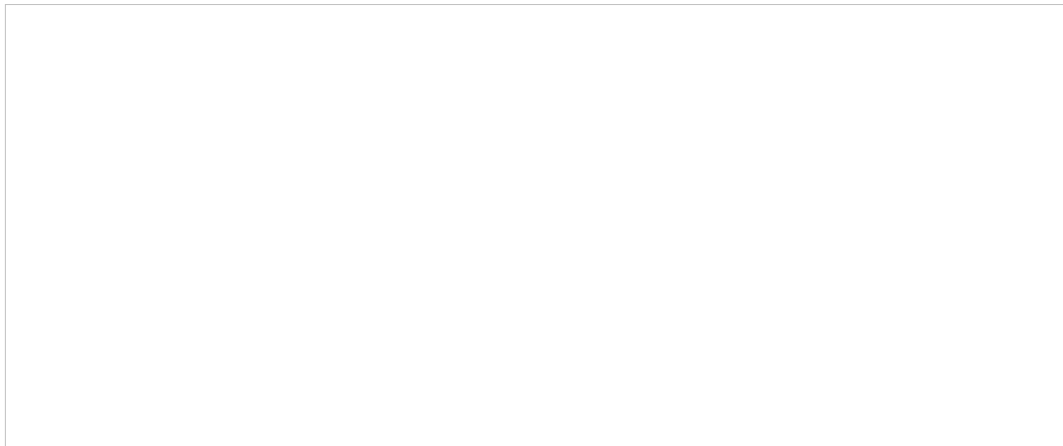

Рис. 14. Залежність рівня самооцінки особистості від віку вихованців притулку

На підставі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

- 1) Встановлено, що високий рівень тривожності та агресивності на 20-30% більше у дівчаток, ніж у хлопчиків, і на 40% більше у підлітків віком від 15-16 років, ніж у молодших груп.
- 2) Виявлено, що рівень ригідності майже однаковий для хлопчиків та дівчат, але високий рівень на 30% більше у групи 15-16 років, ніж у інших вікових груп.
- 3) Визначено, що рівень соціальної ізоляції у 15-16-річних майже на 82% більше, ніж у молодших. Діти намагаються відділитися від групи для усамітнення, це більш характерно для підлітків старшого віку.
- 4) Доведено, що загалом для підлітків характерна істотно занижена самооцінка, але в деяких випадках оцінювання себе носить більш ідеалізований характер.

Життя підлітків в умовах притулку загалом важко позначається на психічному розвитку дитини. Діти важко переживають відрив від сім'ї, навіть якщо ця сім'я відноситься до категорії неблагополучних. Життя підлітків в соціально-педагогічних установах не може замінити їм досвіду сім'ї і батьківську любов.

Отже можна зробити висновок, що рівні тривожності, агресивності, соціальної ізоляції, фрустрованості та інших психічних станів залежать від віку, і рівень соціальної дезадаптації збільшується пропорційно віку. Чим молодша дитина, тим важче складається для неї ситуація необхідності знаходитися в умовах життя в притулку. Вона сприяє появі відчуття беззахисності і невпевненості в собі. Чим менше вік дитини, тим негативніше на її розвитку позначається розрив із сім'єю. Діти, обтяжені неблагополучним станом в сім'ї, помічають ворожість оточуючих дорослих, зростають в атмосфері страху і відрізняються від інших дітей такого ж віку підвищеним рівнем агресивності. Вони не переживають почуття любові до себе і у них не формується відчуття власної значущості, необхідності бути потрібним.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Артюшкіна Л.М., Полянничко А.О.* Сирітство в Україні як соціально-педагогічна проблема (соціально-правовий аспект) / Л.М. Артюшкіна, А.О. Полянничко. – Суми: СумДПУ, 2002. – 268 с.
2. *Варьвдин В.А., Клемантович И.П.* Управление системой социальной защиты детства: учебн. пособ. / В.А. Варьвдин, И.П. Клемантович. – М.: Педагогическое общество России, 2004. – 192 с.
3. *Волинець Л.С.* Права дитини в Україні: проблеми та перспективи / Л.С. Волинець. – К.: Логос, 2000. – 74 с.
4. *Инновационные формы опеки детей: международный и национальный опыт* / Г.М.Лактионова, Е.С. Шимиленко, И.В. Братусь [под ред. Г.М. Лактионовой]. – К.: Науковий світ, 2001. – 61 с.
5. *Карпенко О.* Сімейні форми утримання та виховання сиріт і підлітків, позбавлених батьківського піклування: проблеми правового регулювання / О. Карпенко // Право України. – 2001, № 3. – С. 28-39.
6. *Медико-психологічні та соціальні проблеми сиріт* / Під ред. М.М. Коренева, І.С. Лебець, Р.О. Моїсеєнко. – К.: Науковий світ, 2003. – 239 с.
7. *Пеша І.В.* Соціальний захист сиріт та підлітків, позбавлених батьківського піклування (проблеми реформування) / І.В. Пеша. – К.: Логос, 2000 – 87 с.

Подано до редакції 09.09.09

РЕЗЮМЕ

Стаття присвячена надзвичайно актуальній проблемі сирітства в нашому суспільстві та вивченню психологічних особливостей соціальної дезадаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що потребує проведення комплексних заходів по реадaptaції даної категорії дітей.

С.А. Прокофьева-Акопова **ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕТЕЙ-СИРОТ И ДЕТЕЙ, ЛИШЕННЫХ РОДИТЕЛЬСКОЙ ЗАБОТЫ**

РЕЗЮМЕ

Данная статья посвящена актуальной проблеме сиротства в нашем обществе и изучению психологических особенностей социальной дезадаптации детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки, что требует проведения комплексных мероприятий по реадaptации данной категории детей.

S.A. Prokofyeva-Akopova

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF ORPHANS AND CHILDREN DEPRIVED OF PARENTAL CARE

SUMMARY

The article is dedicated to an utterly actual problem of orphanage in our society; and studies psychological particularities of social disadaptation of orphans and children deprived of parental care. It proves necessity of undertaking complex actions on readaptation of such category of children.
